

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
KONFERENCIJA “LIETUVOS MOKSLO IR STUDIJŲ SISTEMOS PAŽANGOS KRYPTYS”
2017-03-20

Valentinas Baltrūnas

Lietuvos mokslininkų sąjunga, Gamtos tyrimų centro
Geologijos ir geografijos institutas

**AKADEMINIŲ MOKYKLŲ IŠNYKIMO
GRĖSMĖ: MOKSLO INSTITUTŲ
VEIKLOS PERSPEKTYVOS**

Kalbant apie mokslo ir studijų sistemą, dažniausiai ir garsiausiai aptariamoms šalies aukštųjų mokyklų problemoms. Tuo tarpu “mažieji” universitetų broliukai – **mokslo institutai** – buvo ir liko antrame plane.

Žinome, kad Lietuvos nepriklausomybės pradžioje buvo įteisinti **29 valstybiniai institutai** (iš buvusių akademinų ir žinybinių).

Nuo pat pradžių vis garsiau skambėjo teiginiai, kad niekur (“pažangiajame”) pasaulyje nėra valstybinių mokslo institutų (tik universitetiniai). Nors jau tada buvo paskelbta statistinė informacija, kad Lietuvoje **¼ šalies mokslininkų, dirbančių mokslo institutuose, pateikia net ¾ visos mokslinės produkcijos** (knygos, straipsniai, patentai ir kt.). Paaiškėjo, kad ir ES situacija su “produkcija” panaši.

Tai, žinoma, nebuvo prie širdies mokslo ir studijų sistemos reformatoriams. Prasidėjo institutų veiklos vertinimų maratonas, rekomendacijos ir įtikinėjimai jungtis prie universitetų arba bent tarpusavyje, **žadant vis geresnes sąlygas**. Tokio spaudimo ir vis mažėjančio finansavimo kontekste daliai mokslo institutų nebuvo kitos išeities.

VISKAM REIKIA PAGRINDIMO

Tuo požiūriu įdomu žvilgtelėti į pirmojo dešimtmečio situacijos vertinimą ir ideologinį pagrindimą, kuris gerai atskleistas apmąstyta ir sklandžiai parengtame ŠMM leidinyje **“Lietuvos mokslo ir technologijų baltoji knyga”** (Vilnius: Justitia, 2001).

Štai kas joje buvo teigiama:

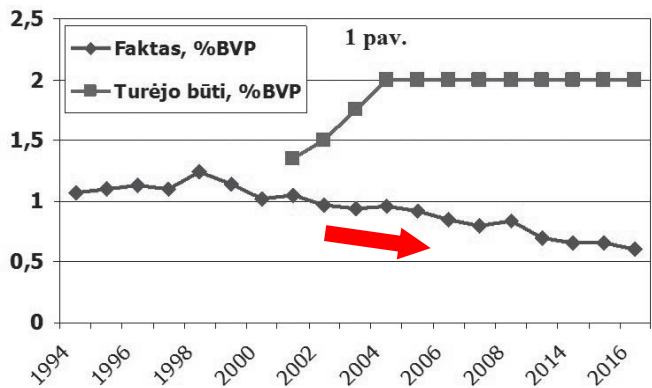
„Turėtų sustiprėti universitetų vaidmuo, juose puikiausiai gali veikti naujuoju Aukštojo mokslo įstatymu įteisinti universitetiniai mokslo institutai, o valstybinių mokslo institutų turėtų sumažėti taikantis prie strategiškai svarbių šaliai MTP prioritetų“ (79 p.).

Kas tie pirmieji, kuriems teikiamas prioritetas?

Tai „*moksliniams tyrimams, reikšmingiems šalies ūkiui, pirmiausiai toms ūkio šakoms, kurios jau dabar lemia valstybės ekonominę pažangą ir socialinę gerovę ir yra orientuotos į intelektualiam darbui imlią produkciją*“ (145 p.).

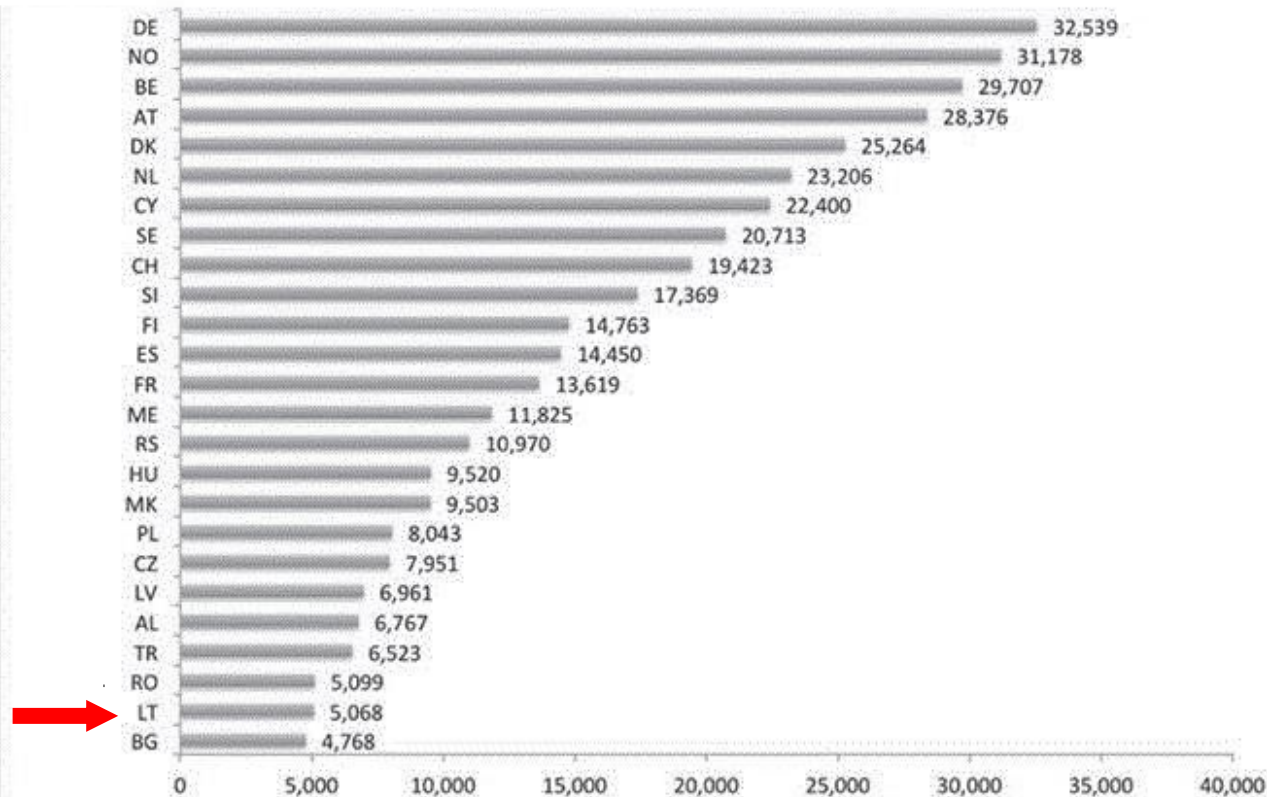
Šiame leidinyje, pripažįstant išimtį „*lietuvių kalbos, Lietuvos kultūros ir istorijos tyrimams*“ (146 p.), iš esmės visos kitos formuluotės technokratinės. Tai gerai liudija suformuluota tuo metu vykdytos reformos viena nuostata - **nefinansuoti „abstraktų šalies mokslo kompetencijos palaikymą“ (107 p.)**, tuo pačiu atsisakant pripažinti, kad mokslas yra kultūros dalis (plačiaja prasme) su visom su tuo susijusiom „prievolėm“ (visuomenės švietimui, mokslo paveldui ir istorijai ir pan.).

- Paimkim, pavyzdžiui, kad „Lietuvos nacionalinį atlasą“, savotišką kiekvienos šalies vizitinę kortelę. Anot Prezidentės D.Grybauskaitės tai „*politinę nepriklausomybę, teritorinį vientisumą*“ simbolizuojantis kartografinis kūrinys. Deja, jo išleidimui lėšų surasta tik po 25 valstybės nepriklausomybės metų. Ketvirtį amžiaus buvo naudojamosi 1981 m. Maskvoje išleistu „Lietuvos TSR atlasu“.

Viena iš tokios prastos ir keistos situacijos priežasčių – pastoviai mažėjantis finansavimas (duomenys iš prof. B.Kaulakio straipsnio “Mokslo Lietuvoje”, 2017, Nr.5(582).

Mokslininkų metiniai atlyginimai 2011, EUR (pagal PGP)*

*Minimalus pradedančio mokslininko (R1) atlyginimas už pilną etatą, be priedų, prieš mokesčius (eurais pagal perkamosios galios paritetą)

Šaltinis: Europos Komisija (More 2)

KOKIŲ BUVO IMAMASI PRIEMONIŲ PRISITAIKANT PRIE SITUACIJOS

-Pradžioje: kasmetinė pensininkų atestacija (vėliau susigėsta ir atšaukta); atlyginimų padidinimas 25 % turimo atlyg. fondo sąskaita (t.y. vėl atleidimai); sutartinių darbų su ūkio subjektais skatinimas (kas nėra blogai), tuo pačiu piktinant konkurentus – privačias bendroves dėl nelygių konkurencinių sąlygų (turit biudžetą, ko čia braunatės!).

-Kulminacija: 2009 m. pabaiga – 2010 m. pradžia. Po Mokslo ir studijų įstatymo 2009 m. redakcijos ir jos įteisinimo visi mokslininkai priverstinai pasirašo terminuotas sutartis, informuojami, kad jų laukia du konkursai naujoms pareigoms užimti (net ir tiems, kurie jau dirbo 20-30 metų. LMT nutarimu dviem mokslo sričių grupėm įteisinami unifikuoti nauji minimalūs kvalifikaciniai reikalavimai mokslo darbuotojams. LRV sprendimu nuo 2010 m. pradžios 30-35% sumažinamas mokslinių tyrimų finansavimas. Tai sutampa su pirmųjų valstybinių mokslo institutų – mokslo centrų įkūrimu. Universitetuose pradeda nykti “dvigubos” pareigybės (pvz., po 0,5 doc. ir vyr.m.d. etato), atsisakant mokslinių pareigų dalies.

- Tendencijos: mokslo skurdinimo kontekste griežtėja LMT skelbiamų konkursų sąlygos. Viena naujausių – fizinių, biomed. ir kitų mokslų sričių mokslininkų grupių projektams gali vadovauti tik mokslininkai per paskutinius 5 metus paskelbę ne mažiau 10 straipsnių tarptautiniuose (Wos) mokslo leidiniuose su citavimo indeksu. Ir fizikams, ir biologams, ir geografams, ir visiems kitiems – vienodai, nors tyrimų specifika labai skirtinga, vieniems - eksperimentas užtrunka kelis mėnesius, o kitiems - kelis metus. Tai vadinama konkurencijos ir kokybės skatinimu...

Protokolo 1 Nr.

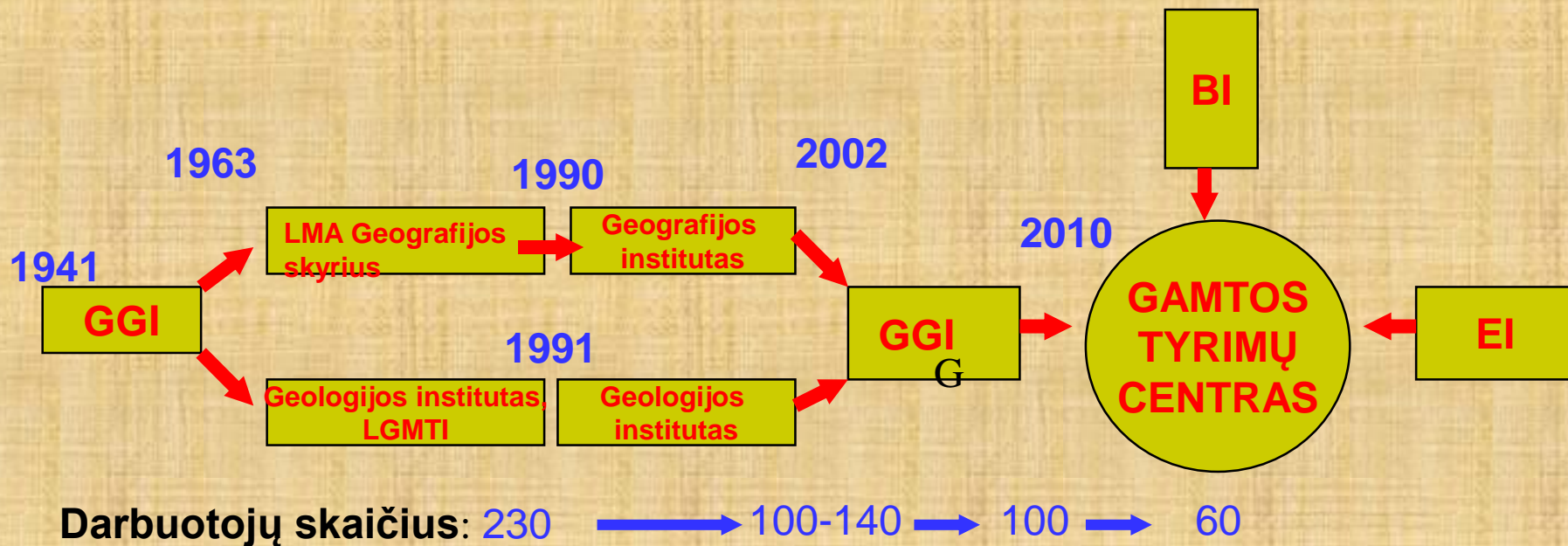
1941 m. gruodžio mėn. 2 d.

Prasidėjusiai - Prof. dr. J. Salimsoničius, Prof. dr. S. Juanauskas,
 Prof. dr. J. Matulis ir Prof. dr. P. B. Šivickis. Susirinkimam dėl susis-
 kimo susirinkimus vedęs Prof. dr. K. Varklauskas. Sekretoriaus p. g. m. d.
 v. m. i. e. d. l. s.

SVARSTYTA	NUTARTA	Pastaba
Prasidėjusiai biologijos mokslų skyriaus darbiniai	Susirinkimas atidavęs prof. J. Matulį pranešimams susirinkimams apie Gamtos mokslų skyriaus organizacinio darbo ir sumanymus, kurie buvo išdalyti praėjusių metų, bet dėl nurodymų nepatvirtinti. Nutarta naujai imantis organizacinio sky- riaus darbo persvarstyti ir parengti jau paruoštas projekcijas.	
Skyriaus pirmo- minas susirinkimai	Atkrepiamus dėmesį § 29 ir pareiškimams uostatyti, dauguma balsų skyriaus pirmo minimo išrinktas Prof. dr. Juozas Ma- tulis.	
Instituto licencio- niam susirinkimai	Atkrepiamus dėmesį § 38 ir pareiškimams uostatyti, § 2, Biologijos-Geografijos Instituto licencijoms dauguma balsų išrinktas Prof. dr. Juozas Salimsoničius, kuris tas po- lėpas, "Akademijos vadovėlis paruošimas ir uostatyti vadovėlio pntarimus, gis lėp: šiais f. Matulis P. B. Šivickis J. Salimsoničius	

1941-06-11 d. MA
 prezidiumas,
 Gamtos mokslų skyriaus
 siūlymu,
 nutarė įsteigti Chemijos,
 Biologijos,
 Geologijos ir geografijos,
 Eksperimentinės
 medicinos institutus

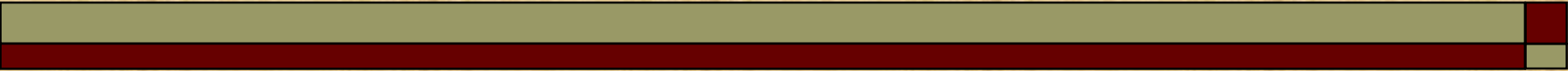
GEOLOGIJOS IR GEOGRAFIJOS INSTITUTO RAIDA 1941 – 2017 METAIS

SUSIDARIUSIOS SITUACIJOS PASEKMĖS

(Geomokslų pavyzdžiu)

- Mokslo darbuotojų skaičiaus mažėjimas (matėme schemeje) siaurino nagrinėjimų problemų (temų) ratą, o nauji reikalavimai moksliniams tyrimams skatino mokslinės produkcijos pokyčius: nuo 2002 m. išnyko tradicinė monografijų (po 3-5 kasmet), įvairių žemėlapių (atlasų) leidyba, tačiau gausėja straipsnių tarptautiniuose leidiniuose.
- Biudžetinio finansavimo ypatybės (tik atlyginimui ir sodrai), trumpalaikė ir epizodiška parama per konkursus, didėjantys kvalifikaciniai reikalavimai mokslo darbuotojams skatino temų smulkėjimą, vertimosi “bet kuo”, kas duoda pajamų, doktorantūros studijų nepopuliarumą.
- Kai kurie mokslininkai ar net jų grupės perėjo į labiau pasiturinčias privačias įmones (mineralinių žaliavų, požeminio vandens) išsinešdami savo patirtį ir išbandytus metodus.
- Šiandien iš buvusių pajėgių kolektyvų telikę tik vienas kitas specialistas, o kai kurios šakos, apskritai, liko be ekspertų valstybei ir visuomenei svarbiais klausimais (pavyzdžiui, naftos ir skalūnų dujų gavybos, mineralinių žaliavų prognozės, aplinkos ekogeologinio vertinimo ir pan.).

Iš buvusios **Geografijos mokslo krypties** Institute nebeliko **Dinaminės geomorfologijos, Jūrų geochemijos, sedimentologijos ir krantotyros, Landšaftotyros, Regioninės (visuomeninės) geografijos, Ežerotyros ir pelkėtyros** šakoms atstovaujančių padalinių, daugiausiai tyrinėjusių Lietuvos gamtą..

Iš buvusios **Geologijos mokslo krypties** Institute sunyko buvusias pajėgias **Naftos geologijos ir geofizikos, Paleontologijos ir biostratigrafijos, Baltijos jūros geologijos ir geomorfologijos, Litologijos, naudingųjų iškasenų ir geochemijos, Hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos** šakas kuravę Instituto padaliniai, pelnę pripažinimą šalyje ir tarptautinėje arenoje. Aplinkos ministerijai **buvo perduotas** Instituto pastatytas ir suformuotas Lietuvos **geologijos muziejus** (Vievyje) su daugiau nei 1000 giliųjų gręžinių uolienų stulpelio **saugykla**, kurios išlaikymas “per brangiai” kainavo.

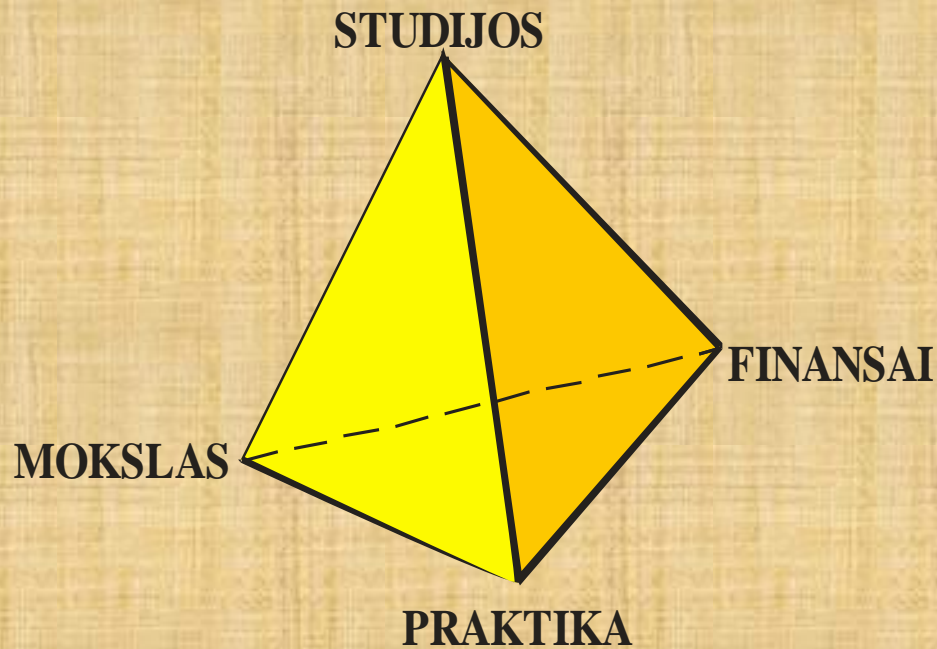
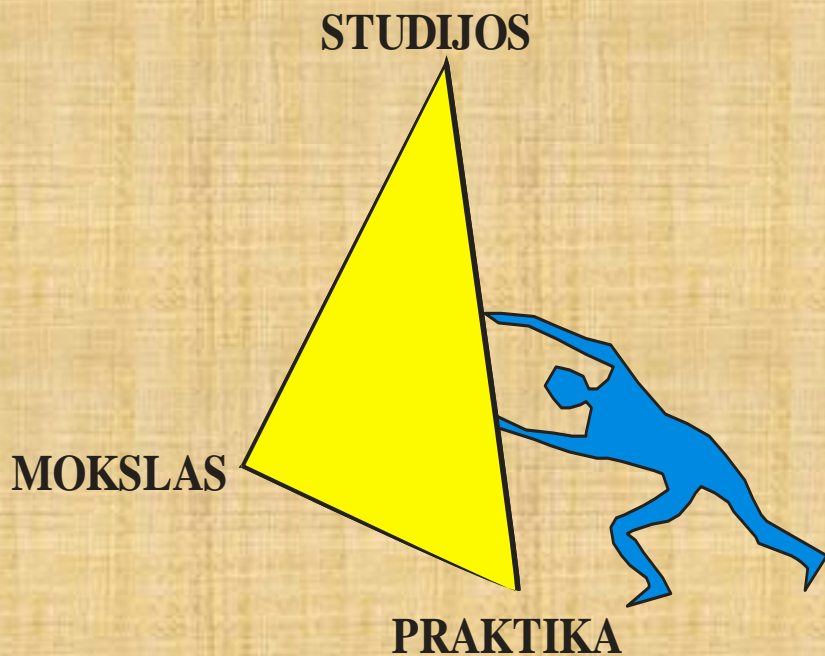
Šiuo metu Gamtos tyrimų centre šioms kryptims atstovauja 5 laboratorijos, savo tematika integruotos, surinkusios ankstesnių padalinių likučius: **Branduolinės geofizikos** – 9 darbuotojai (6 daktarai); **Geoaplinkos tyrimų** 14(10); **Giluminės geologijos** 11(5); **Klimato ir vandens sistemų tyrimų** 11(6); **Kvartero tyrimų** 17(10).

KAS LAUKIA?

Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA) pateikė įdomų darbą - „Lietuvos mokslo ir studijų ateities vizija: mokslioji Lietuva 2030“, [paskelbtos MOSTA tinklalapyje]. Prognozuojama, kad (7 p.):

- Valstybė investuoja tik į tarptautiniu mastu konkurencingus mokslinius tyrimus. Dalis reikalingų mokslinių tyrimų perkama kitose šalyse (*V.B.- taip pat ir Lietuvos gamtos tyrimai ???*).
- Neprioritetinių sričių moksliniai tyrimai gyvuoja rinkos sąlygomis, juos valstybė remia netiesiogiai, sudarydama palankią aplinką privačioms ir nevyriausybinėms investicijoms (*V.B.- t.y. galutinai pribaigiamos “neprioritetinės” mokslo šakos???*).
- Konkursinis ir bazinis-institucinis finansavimas skiriamas skatinti naujų sričių moksliniams tyrimams ir ateities studijoms (*V.B.- o gal sunaikintų reanimavimui???*).
- Lietuvos mokslas aktyviai išnaudoja tarptautinius mokslinių tyrimų finansavimo šaltinius ir iš jų gauna didesnę dalį lėšų mokslininkų inicijuojamiems tyrimų projektams (*V.B. - ir tai valstybės pozicija???*).

Panašu, kad ligšioliniam vis virstančiam mokslo, studijų ir praktikos (verslo ir kt.) triumviratui reikia dar vieno svarbaus ir užtikrinto atramos taško – finansavimo (stabili tetraedro forma tai vaizdžiai iliustruoja). Jokios finansavimo mažinimą dengiančios “reformos”, jokie sujungimai ar prijungimai skurdo aplinkoje padėties neišgelbės.

AČIŪ UŽ DĖMESĮ!